

УДК 327.5(477+470)+355.01:314.153.1-054.73+314.113

DOI: 10.24144/2078-1431.2023.2(31).87–99

Петро Токар,

кандидат соціологічних наук, науковий співробітник
ННІ євроінтеграційних досліджень, доцент кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій,
директор НДІ міграції і демографії УжНУ

Настя Бабічин,

студентка 4-го курсу факультету історії і міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДЕМОГРАФІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ СТРАТЕГІЙ ПОВЕРНЕННЯ БІЖЕНЦІВ

Масштабна агресія Росії проти України призвела до найбільшої гуманітарної кризи після Другої світової війни. За оцінками, війна змусила понад 14 млн громадян України покинути свої домівки, спричинила масове внутрішнє переміщення в західні області України, а мільйонів біженців за кордон, створила небачений для нашої держави міграційний рух і, як наслідок, – найтрагічніший за всю історію демографічний спад. Більшість втікачів від війни знайшли притулок у Європі, скористалися програмами допомоги США та Канади, багатьох інших країн. Міграція такого масштабу призвела до тяжких соціально-економічних та демографічних наслідків. Але чи не найкритичнішою є проблема щодо повернення біженців на батьківщину. Тим більше, що іноземні і вітчизняні економічні та військові експерти прогнозують, що війна не завершиться у найближчий час. А це означатиме, що через затягування війни гальмуватиметься і процес повернення біженців з України на батьківщину. Більше того, чим тривалішою буде війна, тим більше втікачів від неї адаптуватимуться до нових умов життя за кордоном, у тому числі і внутрішньо переміщені особи. Хто займе їхні місця? Мігранти з бідніших країн?! Питання не є риторичним, вимагає конкретних заходів з боку влади. До слова, не лише української, а й влади країн, де знайшли притулок біженці.

Статтю присвячено дослідженню актуальної проблеми масової міграції українців внаслідок війни та її впливу на демографічну ситуацію як в Україні, так і в країнах-приймачах, найперше Європейського Союзу. Розглянуто позитивні та негативні аспекти цього явища, економічні, соціальні та культурні наслідки міграції. Підкреслюється необхідність розроблення та реалізації стратегії повернення мігрантів до України як ключового фактору для відновлення економіки та стабільності країни після війни. Акцентовано на можливих рішеннях та стратегіях, спрямованих на розв'язання міграційно-демографічної кризи, що відповідатимуть національним інтересам України, з метою забезпечення її економічного відновлення та соціальної стабільності.

Ключові слова: війна, біженці, демографія, Європейський Союз, соціальні виклики, відновлення, повернення мігрантів.

Russia's large-scale aggression against Ukraine has led to the biggest humanitarian crisis since World War II. According to estimates, the war forced more than 14 million citizens of Ukraine to leave their homes, caused massive internal displacement to the western regions of Ukraine, and millions of refugees abroad, created an unprecedented migration movement for our country and, as a result, the most tragic demographic decline in history. Most of the refugees from the war found refuge in Europe, took advantage of the aid programs of the USA and Canada, and many other countries. Migration of this scale led to severe socio-economic and demographic consequences. But perhaps the most critical problem is the return of refugees to their homeland. Moreover, foreign and domestic economic and military experts predict that the war will not end in the near future. And this will mean that due to the prolongation of the war, the process of returning refugees from Ukraine to their homeland will also slow down. Moreover, the longer war lasts, the more refugees from it will adapt to new living conditions abroad, including internally displaced persons. Who will take their place? Migrants from poorer countries?! The question is not rhetorical, it requires specific measures from the authorities regarding their return. By the way, not only the Ukrainian authorities, but also the authorities of countries where refugees have found refuge.

The article is devoted to study of the actual problem of mass migration of Ukrainians as a result of the war and its impact on the demographic situation both in Ukraine and in the receiving countries, first of all the European Union. Positive and negative aspects of this phenomenon, economic, social and cultural consequences of migration are considered. The need to develop and implement a strategy for the return of migrants to Ukraine is emphasized as a key factor for restoring the country's economy and stability after the war. Emphasis is placed on possible solutions and strategies aimed at solving the migration and demographic crisis, which will meet the national interests of Ukraine in order to ensure its economic recovery and social stability.

Keywords: *war, refugees, demography, European Union, social challenges, reconstruction, return of migrants.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до вимушеного переселення великої кількості українців, що стало вагомим соціально-економічним випробувальним фактором, викликом та загрозою найперше для України та країн Європейського Союзу. Масштабна міграція має як позитивні, так і негативні аспекти, впливаючи на економіку, соціальні системи та культурне середовище в Україні, а також країнах, що надають притулок біженцям.

З одного боку, міграція з України призводить до заповнення вакансій та зменшення рівня безробіття в приймаючих країнах, сприяє їх економічному зростанню. Крім того, додає рівноваги, позитивного імпульсу розвитку культурної різноманітності у країнах, де оселилися українські мігранти. З іншого боку, масова міграція призвела до значних втрат для України, передусім висококваліфікованих кадрів та людського потенціалу. Це серйозно ускладнює в майбутньому економічне відновлення України, додає нових загроз соціально-демографічній стабільності після завершення конфлікту. Крім того, утворює значне навантаження на соціальні системи та інфраструктуру країн-членів ЄС, зокрема у сферах освіти та

охорони здоров'я, у зв'язку з новими потребами щодо облаштування мігрантів.

Реалізацією стратегії повернення мігрантів до України вирішується не лише питання економічного та соціального розвитку держави. Ця стратегія має вагомий значущість для країн-членів Європейського Союзу. Для України це можливість відновлення економічного потенціалу та зміцнення соціальної структури, для країн-приймачів – зменшення навантаження на соціальні системи та сприяння політичній і економічній стабільності в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем демографії та міграції населення присвячено роботи численних вчених, які вивчають важливі аспекти цих явищ. Серед них виділяються такі науковці, як Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Гладун, Г. Месежніков, які провели значний обсяг досліджень у цій області. Крім них, інші дослідники, зокрема О. Богданьок, В. Костенко, Н. Собенко, О. Возняк, Ю. Курилюк, С. Пирожков, Т. Panchenko та інші, також вносять вагомий внесок у розуміння проблем, пов'язаних з динамікою розселення, міграційними процесами та їхнім впливом на держави та суспільство. **Мета статті** – аналіз впливу міграції на демографію та різні сфери життя в Україні, вивчення позитивних та негативних аспектів міграції для країни та представлення стратегій, спрямованих на залучення та повернення мігрантів до України.

Результати дослідження. За офіційними даними Українського інституту майбутнього, станом на травень 2023 року на підконтрольній території України проживають 29 млн осіб, що майже на 23 млн менше, ніж у 1991 році, коли населення країни становило 51,7 млн. [2] Загалом починаючи з 1993 року в Україні спостерігається тенденція до зменшення чисельності населення, внаслідок чого зростає його депопуляція, яка є наслідком від'ємного природного приросту. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАНУ (ІДСД), Україна належить до трійки європейських країн-лідерів щодо інтенсивності депопуляції [21]. Серед однієї з причин депопуляції – процес старіння нації. На сьогодні частка населення віком 65 років і старше в Україні становить 20,2%, що на 3,2% більше, ніж у 2021 році. Частка громадян віком до 17 років у структурі постійного населення країни тримається на рівні 18,1% (2019 р.) – 17,9% (2021 р.) [5]. Однією з причин такої ситуації є високий рівень смертності працездатного населення, особливо це стосується чоловіків, - ситуація ще більше загострилась у період повномасштабного вторгнення. Адже саме тривалість життя вважається важливим показником стану здоров'я населення, його добробуту та ефективності охорони здоров'я. В Україні розрив у тривалості життя чоловіків та жінок становить 10-12 років.

Хоч показники смертності є високими (у 2022 році зареєстровано на 24% менше смертей, ніж у 2021-му), без урахування даних у тих регіонах, де ведуться активні бойові дії та на окупованих територіях, смертність населення зменшилась на 17 % порівняно з доковідними роками [1]. Складно робити чіткі висновки про ситуацію із смертністю в Україні, адже з кожним днем кількість загиблих зростає, як на фронті, так і поміж цивільного

населення. Проте надсмертність – не єдиний чинник демографічної кризи, сюди також належить низька народжуваність, яка є непродуктивною уже бл. 60 років.

За словами демографа проф. Олександра Гладуна, ситуація з народжуваністю в Україні є критичною. Процес зменшення рівня народжуваності почався ще у 2012 році і спостерігається аж до сьогодні. У 2021 році народилось на 34,2 % менше дітей, ніж у 2013-му, цей показник є найнижчим за останні 20 років. Тому можна чітко сказати, що зараз відбувається найбільший спад народжуваності за весь час незалежності, який почався ще задовго до повномасштабного вторгнення. 2015 рік вважається другим антипіком зниження рівня народжуваності насамперед через початок військових дій на території нашої держави, показники народжуваності впали аж на 12 %. Чинниками впливу на ситуацію з народжуваністю є, по-перше, війна, адже багато людей покинули свої домівки, що призвело до розриву сімей. По-друге, це економічна криза, оскільки в умовах нестабільності люди відчують невпевненість щодо можливості забезпечення сім'ї, що зменшує бажання народжувати дітей. І остання причина – це зміна ролей гендерів – у сучасному суспільстві дедалі більше жінок ставлять на перше місце кар'єру, а вже потім сімейні цінності [5].

Головним драйвером демографічної динаміки є і довго залишатиметься зовнішня міграція, яка визначає чисельність, склад та розміщення населення на території України. У період з 2014 по 2021 рік в Україні спостерігалось додатне сальдо міграції, у 2014 ця цифра сягала 9,3 тис осіб і досягла максимуму в 22,6 тис. осіб у 2021 році. Проте в 2022 році ситуація кардинально змінилася, війна Росії проти України спричинила найбільшу гуманітарну кризу в Європі, що призвело до катастрофічних економічних, соціальних та демографічних наслідків не лише для України, а і для всіх країн, які прийняли вимушено переміщених осіб. За оцінками ООН станом на 20 липня 2023 року кількість українських біженців у світі перевищила 6 млн осіб, це близько 10% населення України. Нині ця цифра досягає 6,8 млн осіб, що свідчить про те, що зовнішня міграція з України в умовах війни є масштабним явищем і має динамічний характер, що спричинило найшвидшу і найбільшу міграційну кризу з часів Другої світової війни [11]. Вибір країни міграції біженцями є складним процесом і залежить від низки факторів: більшість біженців обирають країну, де проживають їхні родичі або друзі, адже це дає можливість отримати підтримку та допомогу в адаптації та інтеграції до нового життя. По-друге, географічні фактори – обираючи країну, яка знаходиться недалеко від України, мігранти сподіваються залишитися на зв'язку зі своїми рідними та друзями, які не виїхали за кордон. Тому найбільша кількість українців, а саме понад 5 млн, зареєстрована в країнах Європи, таких, як Польща, Німеччина, Чехія, Італія. Понад 200 тис. перебуває у США, понад 180 тис. прибули до Канади, від 1 до 2-х млн громадян України опинилися, добровільно чи примусово, на території РФ. Ще 2,5-3 млн осіб потрапили до інших країн до війни в статусі трудових мігрантів чи осіб, які проживають і працюють там постійно. Багато українських біженців планують повертатися

додому, як тільки ситуація в Україні стабілізується, і, як показують дані, цей процес вже розпочався. За даними МОМ, близько 1,2 млн українців вже повернулися з-за кордону, і ця цифра поступово зростає: влітку 2022 року близько 7% українців повернулися додому, а до кінця року кількість їх зросте [12]. Фахівці ІДСД здійснили прогноз розвитку демографічної ситуації в Україні до початку 2037 року, який говорить, що населення України скоротиться до 30,5 млн осіб [5]. Отже, демографічна ситуація в країні є серйозною проблемою, негативно впливатиме на її розвиток. Тому необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на повернення втікачів, підвищення рівня народжуваності, формування позитивного сальдо міграції, зниження смертності.

Міграційні програми ЄС можуть стати важливим елементом для вирішення демографічної проблеми в Україні. Однак перш ніж їх реалізувати, необхідно дослідити основні тенденції міграції з України до ЄС, бо саме повернення додому громадян України вимагає конкретних кроків як від української влади, так і від міжнародних партнерів. Для цього необхідно створити сприятливі економічні умови, забезпечити гуманітарну допомогу. Тому слід мати уявлення не тільки про точну кількість, а і структуру міграційного потоку, яка зараз суттєво відрізняється від структури міграційних потоків до ЄС у попередні роки [13]. Під час міграційної кризи 2015-2016 років більшість шукачів притулку в ЄС становили молоді чоловіки – 58%, ще 17% – жінки, а решта – діти. Натомість зараз міграційні потоки з України до ЄС переважно складаються з жінок працездатного віку. Жінки з дітьми та літні люди були змушені покинути країну, щоб уникнути бойових дій та інших наслідків війни. Згідно з даними проекту Агентства ЄС з питань біженців (EUAA), серед дорослих біженців з України, які перебувають у Європі, жінки становлять 78%. При цьому 80% з них перебувають у продуктивному віці від 18 до 40 років [19]. Чоловіки, як правило, залишаються в Україні, щоб боротися за свою країну, забезпечувати безпеку своїх сімей. Різниця в структурі міграційних потоків має важливі наслідки для України та ЄС: для ЄС це означає, що країнам необхідно надати можливість для працевлаштування та інтеграції українських біженців, переважно жінок працездатного віку та їх дітей. Для України – що необхідно розробити програми підтримки жінок та дітей, заохочення їх повернення додому. Високий відсоток дітей серед біженців з України є важливим фактором інтеграції цих мігрантів у соціум країни перебування. Діти легше і швидше старших осіб адаптуються до нового середовища, швидко вивчають іншу мову, налагоджують особисті стосунки з однолітками. У багатьох випадках діти починають сприймати країну перебування як свою нову батьківщину. Тому в Україні потрібно створити сприятливі умови для життя та розвитку дітей: забезпечити доступ до якісної освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг, а також створити «третій простір», який забезпечує умовами для творчого розвитку і активності дітей.

Різноманітні дослідження також підтверджують високий рівень освіти серед мігрантів з України, що робить їх відмінними від більшості інших мігрантських груп. Дані опитувань, проведених міжнародними організа-

ціями, такими, як УВКБ ООН, вказують на вражаючий обсяг наявності вищої освіти у цій категорії осіб. В Україні та за її межами виявлено, що значна частина біженців має вищу освіту, що суттєво перевищує середні показники в інших міграційних групах. Згідно з вищезгаданими даними УВКБ ООН, близько 47% біженців мали повну вищу освіту, 2% здобули післядипломну освіту, тоді як 27% мали професійну освіту [12]. Такі високі показники освіти в українській діаспорі відображають загальний тренд у суспільстві. Національна освітня система уявляється високоефективною, реалізуючи таланти і амбіції молоді. Наприклад, перед війною в Україні кількість випускників шкіл досягала 600 тисяч, а зараз ця цифра скоротилася до 350 тисяч. Незважаючи на це, інтерес до вищої освіти залишається на високому рівні, що вказує на позитивне ставлення суспільства до освіти. Отже, важливо розвіяти стереотип про неефективність української освіти. Головною метою є підготовка талановитої молоді, яка зможе створити власний бізнес, сприяти розвитку креативного підходу до проблем та створення громад з розширеним світоглядом.

Міграція з України до країн ЄС спричиняє комплексний вплив на обидві сторони, виявляючи як позитивні, так і негативні аспекти. Станом на 2021 рік українці залишаються головним постачальником працездатного населення для ЄС. Так, у 2021 році країни ЄС видали їм 875 тис. посвідок на проживання. Це в шість разів більше, ніж громадянам Марокко – другому номеру в списку країн, з яких люди мігрують у ЄС [6]. А з початку повномасштабного вторгнення ці цифри зростають. З одного боку, цей процес приносить значні економічні переваги для ЄС. Мігранти з України забезпечують заповнення вакантних робочих місць, сприяють зменшенню рівня безробіття та стимулюють економічне зростання. Їхні податкові внески слугують джерелом доходів для країн ЄС. Більше того, міграція з України допомагає стабілізувати міжкультурне різноманіття у європейському суспільстві, що сприяє інноваціям та розвитку культурних аспектів. Однак міграція з України породжує і нові виклики. Мігранти можуть потребувати соціальних послуг, таких, як освіта та охорона здоров'я, що може призвести до зростання соціальних витрат у країнах-членах ЄС. З початком війни мігранти також потребували соціальних виплат, але згодом ситуація уже змінилася на користь ЄС. Українці, перебуваючи у цих країнах, здійснюють значний вплив на місцеві економіки, стимулюють споживчий попит і підтримують економічну активність, особливо у періоди економічних труднощів. У Польщі та Естонії українці стали причиною активізації купівельної активності. За даними Нацбанку, у перші місяці війни українці витрачали в Польщі та інших європейських країнах переважно власні заощадження. Згідно з даними Національного банку України, за перші шість місяців цього року витрати валюти з українських банків на подорожі перевищили показники за весь попередній рік на третину [7].

На пошуки відповідних рішень стосовно міграції з України до країн ЄС було запроваджено програми та ініціативи по типу найважливішої з них - Програми тимчасового захисту. Ця програма створена для українців,

які шукали притулок від війни, і гарантує право на перебування, роботу та освіту в країнах ЄС протягом одного року. Крім того, вона передбачає надання мігрантам необхідної соціальної підтримки, зокрема житла, харчування та медичної допомоги. ЄС також активно надає фінансову допомогу країнам-членам, які приймають українських мігрантів. Ці кошти спрямовані на забезпечення їхнього розміщення, харчування, медичного обслуговування та соціальної інтеграції [17]. До основних програм, які активно впроваджуються з метою регулювання міграційного процесу між Україною та Європейським Союзом, належать такі:

1. Програма «Європейська гуманітарна допомога» (ЕЧНО): надає фінансову підтримку країнам-членам ЄС для забезпечення гуманітарної допомоги українським мігрантам. Наприклад, Європейська Комісія вже виділила 110 млн євро гумдопомоги, з яких 100 млн – на певну діяльність в Україні, а ще 10 - на допомогу мігрантам у Молдові [18].

2. Ініціатива ЄС з громадянського захисту: орієнтована на надання допомоги тим, хто постраждав від стихійних лих або конфліктів. Україна співпрацює з ЄС у рамках цієї ініціативи для допомоги особам, які були змушені залишити країну через війну [20].

3. Програма міграції та інтеграції (AMIF): фінансує проекти, спрямовані на підтримку мігрантів у їхній адаптації до життя в ЄС, включаючи Україну [9].

4. Програма «Інтеграція та діалог» (IDI): надає допомогу країнам-членам ЄС у забезпеченні інтеграції мігрантів у суспільство [8]. Ці ініціативи спрямовані на підтримку та забезпечення мігрантів у процесі адаптації до нових умов життя в країнах ЄС, включаючи українських громадян.

У контексті України міграція залишається і буде здійснювати значний вплив на державу протягом тривалого періоду. Цей процес супроводжується як позитивними, так і негативними аспектами, впливаючи на різноманітні сфери життя країни. Серед позитивних аспектів міграції з України до країн ЄС слід виділити важливий фінансовий внесок у вигляді переказів коштів мігрантів своїм рідинам. Це сприяє стимулюванню місцевої економіки та розвитку торговельних зв'язків між Україною та країнами ЄС. За даними, наведеними у звіті Національного банку України, за 2022 рік обсяги грошових переказів склали близько 12,5 млрд дол. США. Такі перекази, надходячи до України, стимулюють особисті витрати та споживчий попит на внутрішньому ринку. Крім того, вони є важливим джерелом зовнішнього фінансування, яке допомагає підтримувати платіжний баланс країни та зменшує залежність від зовнішніх кредитів. Проте, за даними жовтневого звіту за 2023 рік, у період з січня по жовтень спостерігається зменшення грошових переказів до України, які становили бл. 7,7 млрд дол. США, коли за відповідний період минулого року вони становили 8,4 млрд дол. США. Ця тенденція може відображати економічні або соціальні виклики, з якими зіткнулися українці за кордоном, що може вплинути на стабільність фінансових потоків до країни [12]. Наступною ключовою проблемою є втрата висококваліфікованих працівників та людського капіталу. Багато мігрантів мають високий рівень освіти та

спеціалізації у різних сферах, і їхня еміграція може призвести до втрати цінного потенціалу для України. Цей процес також може вплинути на динаміку національного економічного розвитку, зумовивши виклики у вигляді зменшення потенціалу працездатної сили та обмеження можливостей для розвитку внутрішніх інноваційних ініціатив. Тому міграційні стратегії України вимагають балансу між сприянням економічному розвитку за кордоном та збереженням внутрішнього людського капіталу для підтримки національного потенціалу та інноваційного зростання [10]. В контексті війни в Україні міграція набуває ще більшого значення. З метою мінімізації негативних наслідків міграції для України та ЄС необхідним є розроблення політики, що сприятиме ефективній інтеграції мігрантів у нове соціально-економічне середовище, а також програм підтримки повернення громадян України додому з врахуванням відновлення країни після війни.

При формуванні стратегії повернення мігрантів до України слід виокремити чотири основні напрями. По-перше, це *безпека*, яка є одним із найважливіших чинників, що впливають на рішення мігрантів повернутися додому. Уряд України докладає значних зусиль для забезпечення безпеки в країні, зокрема: проводиться розмінування територій, що були захоплені російськими військами; залучаються нові підходи та технології до розмінування, зокрема використання дронів та інших технічних засобів; розширюється участь міжнародних організацій та компаній у розмінуванні; з 1 січня 2024 року в Україні запроваджено ринок послуг з розмінування [4]. По-друге, це *доступ до роботи*. Мігранти, які повертаються додому, повинні мати можливість знайти роботу, яка відповідає їхнім кваліфікаціям та досвіду. Уряд України вже розпочав впровадження низки заходів для стимулювання створення нових робочих місць, основними з яких є: програма «Власна справа», яка передбачає надання грантів на створення власного бізнесу; програма «Стартап UA» надає фінансову підтримку стартапам, засновниками яких є мігранти; програма «Україна 2023» передбачає створення 100 тисяч нових робочих місць у сфері ІТ; також здійснюється релокація підприємств із зони бойових дій. Станом на кінець вересня 2023 року 840 підприємств вже скористалися цією можливістю, перевели підприємства до Закарпатської та Львівської областей [16]. Однак при реалізації програми урядові України варто звернути увагу на обсяги ресурсів Західного регіону України, адже, як зауважила Елла Лібанова, резерви є вичерпними у всіх регіонах, крім Івано-Франківської та Львівської областей [14]. По третє – це *навчання*. Мігранти, і загалом всі громадяни України, можуть потребувати перепідготовки або підвищення кваліфікації, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці. Для сприяння навчання громадян урядом вживаються наступні заходи: надаються ваучери на навчання бажаним підвищити свою кваліфікацію або освоїти нову професію. Наразі можна опанувати 95 видів професій різного характеру [3].

Останнім і головним напрямом є *житло*. Мігранти, які повертаються додому, можуть потребувати допомоги в отриманні житла. Для вирішення цього питання уже розроблено низку заходів та програм, найвідоміші

з них – програма «ЄОселя», що передбачає надання мігрантам доступних кредитів на придбання або будівництво житла та ваучерів на відновлення житла мігрантам, які втратили житло внаслідок війни [15].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз масової міграції з України через війну вказує на складність ситуації для країни та країн-приймачів. Позитивні аспекти – заповнення вакансій та підтримка економіки приймаючих країн, збалансовані негативними втратами для України та навантаженням на соціальні системи країн, що прийняли біженців. Так, Україна переживає демографічні проблеми, викликані десятирічною війною. Адже агресія РФ – це війна за демографію. Мільйони українців виїхали за кордон, мільйони є внутрішніми переселенцями. Влада не має цілісного бачення вирішення проблеми, а мільйони українців, які рятуються від війни за кордоном, ще розмірковують, чи повертатися, хоча переважна більшість бажає цього. Однак їх треба переконати, що вдома їм буде безпечно, створено умови для гідного життя, з робочими місцями і належною підтримкою. Вони мають чітко розуміти, якою буде Україна майбутнього. До слова, у своєму документальному фільмі «Міністерство любові чи Україна без українців» народний депутат України Микола Княжицький пропонує план із вирішення демографічної проблеми [22]. Він переконаний, що Україна здатна подолати демографічну кризу, адже українська нація – сильна. Україна і українці не зникнуть, і геноцидів більше не буде. Стратегія повернення мігрантів до України є ключовим чинником відновлення економіки та стабільності. Дослідження вказують на необхідність глибшого вивчення аспектів інтеграції мігрантів та розроблення спільних стратегій управління міграцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданьок О. Суспільні новини. URL: <https://suspilne.media/374003-naskilki-zmensilos-naselenna-ukraini-u-rik-povnomasstabnogo-vtorgnenna-dani-opendatabot/> (дата звернення: 14.11.2023).
2. Боротьба за людей: Україна програла битву, але має виграти війну | Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/borotba-za-lyudej-ukrayina-prograla-bytvu-ale-maye-vygraty-vijnu/> (дата звернення: 14.11.2023).
3. Ваучери. Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vauchery> (дата звернення: 14.11.2023).
4. В Україні з 1 січня планують запустити ринок з розмінування через Prozorro. (УНН). URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2052412-v-ukrayini-z-1-sichnya-planuyut-zapustiti-rinok-z-rozminuvannya-cherez-prozorro> (дата звернення: 14.11.2023).
5. Гладун О. Демографічні тенденції та перспективи України. *Європейські стратегії розвитку: досвід для України*. 2023. С. 158–176. URL: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf (дата звернення: 14.11.2023).
6. Економічна правда. Війна за молодість. Як старіння населення ламає світову економіку? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/3/699709/> (дата звернення: 14.11.2023).

7. Економічна правда. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> (дата звернення: 14.11.2023).
8. Інтеграція через діалог. *Головна*. URL: <https://www.novadoba.org.ua/projects-integraciya-cherez-dialog-ua> (дата звернення: 14.11.2023).
9. Костенко В. (2023). Політика інтеграції мігрантів в ЄС як чинник демократичної політичної стабільності. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2(68), 80-87. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-11)
10. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 11-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3.
11. Лібанова Е. Народжуваність в Україні: що змінилося і що зміниться після перемоги. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/narodzhuvanist-v-ukrajini-shcho-zminilosja-i-shcho-zminitsja-pislja-peremohi.html?fbclid=IwAR1ytP81W9j-wjCgvajqsTTbzJT5X6Jgzdk-OBm7Fc5ekMLyJITSCktpHJU_aem_AcspYgJ0DKssSfXpZzcM_XfRaUFOoyYWSgsGhiSaMcDnuQkjj-xd58Fah82xC0tZl7BY (дата звернення: 14.11.2023).
12. Малиновська О. Зовнішня міграція в умовах війни. *Європейські стратегії розвитку: досвід для України*. 2023. С. 131–158. URL: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf (дата звернення: 14.11.2023).
13. Месежніков Г. Міграція в країнах Євросоюзу: політичний аспект проблеми на прикладі Словаччини. *Європейські стратегії розвитку: досвід для України*. 2023. С. 176–185. URL: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf (дата звернення: 14.11.2023).
14. Ремовська О., Лібанова Е. Запас міцності західних регіонів вичерпується. URL: <https://suspilne.media/613715-libanova-zapas-micnosti-zahidnih-regioniv-vicepueetsa/> (дата звернення: 14.11.2023).
15. Середа А., Реалії Д. «Оселя»: хто може взяти пільговий кредит на житло. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yeoselya-ipoteka-kvartyra/32222017.html> (дата звернення: 14.11.2023).
16. Собенко Н. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони – Опендатабот. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/600097-840-pidприємstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot/> (дата звернення: 14.11.2023).
17. Тимчасовий захист URL: <https://frs.gov.cz/uk/tymchasovyy-zakhyst/> (дата звернення: 14.11.2023).
18. Україна та Молдова: ЄС додатково надає €110 млн гуманітарної допомоги для підтримки постраждалих від війни українців | EEAS. *The Diplomatic Service of the European Union* | EEAS. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%> (дата звернення: 14.11.2023).
19. Home | *European Union Agency for Asylum*. URL: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2022-06/2022_Asylum_Report_Executive_Summary_UK.pdf (дата звернення: 14.11.2023).
20. Ukrinform. Єврокомісія зареєструвала громадянську ініціативу на підтримку інтеграції українців. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3749142-evrokomisia-zareestruvala>

gromadansku-iniciativu-na-pidtrimku-integracii-ukrainciv.html (дата звернення: 14.11.2023).

21. Ukrinform. Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів – демографі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetza-vid-28-do-34-miljoniv-demografi.html> (дата звернення: 14.11.2023).
22. Княжицький М. (2023). Міністерство любові чи Україна без українців. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cuqsiPelmg0&t=1589s>

REFERENCES

1. Bohdanok O. Suspilni novyny [Social news]. Retrived from: <https://suspilne.media/374003-na-skilki-zmensilos-naselenna-ukraini-u-rik-povnomasstabnogo-vtorgnenna-dani-opendatabot/> [in Ukrainian].
2. Borotba za lyudey: Ukrayina prohrala bytvu, ale maye vyhraty viynu | Ukrayinskyy instytut maybutnoho [Struggle for people: Ukraine has lost the battle, but must win the war Ukrainian Institute of the Future]. Retrived from: <https://uifuture.org/publications/borotba-za-lyudej-ukrayina-prograla-bytvu-ale-maye-vygraty-vijnu/> [in Ukrainian].
3. Vauchery. Derzhavnyy tsentr zaynyatosti [Vouchers. State Employment Center]. Retrived from: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vauchery> [in Ukrainian].
4. V Ukrayini z 1 sichnya planuyut' zapustyty rynek z rozminuvannya cherez Prozorro [Ukraine is planning to launch a demining market through Prozorro from January 1]. European development strategies: experience for Ukraine <https://www.unn.com.ua/uk/news/2052412-v-ukrayini-z-1-sichnya-planuyut-zapustiti-rinok-z-rozminuvannya-cherez-prozorro> [in Ukrainian].
5. Hladun O. (2023). Demohrafichni tendentsiyi ta perspektyvy Ukrayiny [Demographic trends and prospects of Ukraine]. *Yevropeys'ki stratehiyi rozvytku: dosvid dlya Ukrayiny – European development strategies: experience for Ukraine*. 158–176. Retrived from: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf [in Ukrainian].
6. Ekonomichna pravda. Viyna za molodist'. Yak starinnya naselennya lamaye svitovu ekonomiku? [Economic truth. War for youth. How is the aging population disrupting the global economy?]. Ekonomichna pravda – Economic truth. Retrived from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/3/699709/> [in Ukrainian].
7. Ekonomichna pravda. Ukrayins'ki mihranty pidiymayut' ekonomiku Yevropy. Shcho bude z Ukrayinoyu bez nykh? [Economic truth. Ukrainian migrants are boosting the European economy. What will happen to Ukraine without them?]. Ekonomichna pravda – Economic truth. Retrived from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> [in Ukrainian].
8. Intehratsiya cherez dialoh [Integration through dialogue]. Holovna – The main. Retrived from: <https://www.novadoba.org.ua/projects-integraciya-cherez-dialog-ua> [in Ukrainian].
9. Kostenko V. (2023). Polityka intehratsiyi mihrantiv v YES yak chynnyk demokratychnoyi politychnoyi stabilnosti [The policy of integration of migrants in the EU as a factor of democratic political stability]. Naukovi pratsi Mizhrehional'noyi Akademiyi

- upravlinnya personalom – *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management*. 2(68), 80-87. Retrived from: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-11) [in Ukrainian].
10. Libanova E. M. (2018). Zovnishni trudovi mihratsiyi ukrayintsiv: masshtaby, pry-chyny, naslidky [External labor migration of Ukrainians: scope, causes, consequences]. *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*. 2. 11-26. Retrived from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3 [in Ukrainian].
 11. Libanova E. Narodzhuvanist' v Ukrayini: shcho zminylosya i shcho zminyt'sya pislya peremohy. [Birth rate in Ukraine: what has changed and what will change after the victory]. Retrived from: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/narodzhuvanist-v-ukrajini-shcho-zminilosja-i-shcho-zminitsja-pislja-peremohi.html?fbclid=IwAR1ytP81W9j-wjCgvajqsTTbzJT5X6Jgzdk-OBm7Fc5ekMLyJITSCktpHJU_aem_AcpYgJ0DKssSfXpZzcM_XfRaU-FOoyYWSgsGhiSaMcDnuQkj-xd58Fah82xC0tzl7BY [in Ukrainian].
 12. Malynovs'ka O. (2023). Zovnishnya mihratsiya v umovakh viyny [Foreign migration in war conditions]. *Yevropeyski stratehiyi rozvytku: dosvid dlya Ukrayiny – European development strategies: experience for Ukraine*. 131–158. Retrived from: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf [in Ukrainian].
 13. Mesyehznikov H. (2023). Mihratsiya v krayinakh Yevrosoyuzu: politychnyy aspekt problemy na prykladi Slovachchyny [Migration in the countries of the European Union: the political aspect of the problem on the example of Slovakia]. *Yevropeyski stratehiyi rozvytku: dosvid dlya Ukrayiny – European development strategies: experience for Ukraine*. Retrived from: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf [in Ukrainian].
 14. Removska O., Libanova E. Zapas mitsnosti zakhidnykh rehioniv vycherpuyetsya [The reserve of strength of the western regions is running out]. Retrived from: <https://suspilne.media/613715-libanova-zapas-micnosti-zahidnih-regioniv-vicepuetsa/> [in Ukrainian].
 15. Sereda A., Realiyi D. «yeOselya»: khto mozhe vzyaty pilhovyy kredyt na zhytlo [“eOselya”: who can take a soft loan for housing]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. Retrived from: <https://www.radiosvoboda.org/a/yeoselya-ipoteka-kvartyra/32222017.html> [in Ukrainian].
 16. Sobenko N. 840 pidpryyemstv v Ukrayini pereyikhaly cherez viynu u bezpechni rehiony – Opendatabot [840 enterprises in Ukraine moved to safe regions due to the war – Opendatabot]. *Suspilne Novyny – Social News*. Retrived from: <https://suspilne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpechni-regioni-opendatabot/> [in Ukrainian].
 17. Tymchasovyy zakhyst [Temporary protection]. Retrived from: <https://frs.gov.cz/uk/tymchasovyy-zakhyst/> [in Ukrainian].
 18. Ukrayina ta Moldova: YES dodatkovy nadaye €110 mln humanitarnoyi dopomohy dlya pidtrymky postrazhdalykh vid viyny ukrayintsiv [Ukraine and Moldova: the EU provides an additional €110 million in humanitarian aid to support Ukrainians affected by the war]. *The Diplomatic Service of the European Union*. Retrived from: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%> [in Ukrainian].
 19. Home | European Union Agency for Asylum. URL: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2022-06/2022_Asylum_Report_Executive_Summary_UK.pdf [in English].

20. Ukrinform. Yevrokomisiya zareyestruvala hromadyansku initsiatyvu na pidtrymku intehratsiyi ukrayintsiv [The European Commission has registered a civil initiative to support the integration of Ukrainians]. Ukrinform – aktualni novyny Ukrainy ta svitu – Ukrinform - current news of Ukraine and the world. Retrived from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3749142-evrokomisia-zareestruvala-gromadan-sku-iniciativu-na-pidtrimku-integracii-ukrainciv.html> [in Ukrainian].
21. Ukrinform. Chyselnist naselennya Ukrainy varyuyetsya vid 28 do 34 milyoniv – demohrafy [The population of Ukraine varies from 28 to 34 million – demographers]. Retrived from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselen-na-ukraini-variuetsa-vid-28-do-34-miljoniv-demografi.html> [in Ukrainian].
22. Knyazhytskyy M. (2023). Ministerstvo lyubovi chy Ukraina bez ukrayintsiv [The Ministry of Love or Ukraine without Ukrainians]. Retrived from: <https://www.youtube.com/watch?v=cyqsiPelmg0&t=1589s> [in Ukrainian].